

თეოდო შოშრუბაიძე

**ორმხრივ ნიშანდებულ სინტაქსურ ურთიერთობათა გადსვლა
ცალმხრივ ნიშანდებულზე**

დიაქრონიულ ასპექტში შესაძლებელია როგორც ცალმხრივ ნიშანდებულ ურთიერთობათა გადასვლა ორმხრივ ურთიერთობაზე სინტაქსის ფარგლებში¹, ისე ორმხრივ ნიშანდებულ ურთიერთობათა ცალმხრივ ნიშანდებულზე გადასვლა.

ბრუნება და რიცხვი მორფოსინტაქსური კატეგორიებია, ისინი, ერთი მხრით, სუბსტანტივა (პოტენციურ საზღვრულთა) მახასიათებლებია, მეორე მხრით, ადიექტივა (პოტენციურ მსაზღვრელთა) მახასიათებლებიც არიან. ენაში ადგილი აქვს სხვადასხვა მეტყველების ნაწილთა როგორც სუბსტანტივაციას, ისე ადიექტივაციას, შესაბამისად რიგისა, ისინი ასრულებენ არსებით და ზედსართავ სახელთა ფუნქციებს.

მორფოსინტაქსურ ცვლილებათა თვალსაზრისით საყურადღებოა ორმხრივ ნიშანდებულ სინტაქსურ ურთიერთობათა გადასვლა ცალმხრივ ნიშანდებულზე. ქართულ ენაში ეს ისტორიულად განხორციელდა საზღვრულისა და მსაზღვრელის ურთიერთობაში ბრუნებისა და რიცხვის კატეგორიების მიხედვით.

შეთანხმების სინტაქსური ურთიერთობა მსაზღვრელსა და საზღვრულს შორის უცვლელად რჩება ყველა დროში, იცვლება მხოლოდ ფორმალურ-მატერიალური მხარე ძირითადად ნულოვანი ალომორფების ხარჯზე, რაც უკავშირდება მსაზღვრელი წევრის ბლოკირებას წინადადებაში.

ბლოკირება წინადადების ფარგლებში მისი რომელიმე წევრის ისეთი კავშირის კონკრეტულად განსაზღვრულ მეორე წევრთან, როდესაც პოზიციით ან პარადიგმატული ცვლილების შეწყვეტის გზით ანალოგიური კავშირის შესაძლებლობა გამორიცხებულია ამავე წინადადების სხვა წევრთან.

ნულოვანი ალომორფები კი წარმოიქმნება როგორც მორფონოლოგიური, ისე მორფოსინტაქსური მიზეზებით. ორსავე შემთხვევაში ამა თუ იმ კატეგორიის ნიშანი მატერიალურად იკარგება ისე, რომ სიტყვათა ფორმები გრამატიკულ ურთიერთობაში დაკარგულ ნიშანთა ფუნქციას ინარჩუნებენ.

მატერიალურ ნიშანთა დაკარგვა მორფონოლოგიური ცვლილებების დროს ხდება ფონემატური წესების ზემოქმედებით, მორფოსინტაქსური ცვლილებების დროს კი — წინადადების წევრი სიტყვების ბლოკირებით.

განვიხილოთ მსაზღვრელი წევრის ბლოკირება. უპირველეს ყოვლისა, აბ-

¹ იხ. ჩვენი გამოხატულების პლანის ცვლილებები მორფოსინტაქსურ ურთიერთობაში ქართული ენის მონაცემთა მიხედვით (რიცხვში შეთანხმების დიაქრონიული ანალიზი).

რიორული დებულება: მსაზღვრელს არა აქვს საკუთარი რიცხვი, ბრუნვა და სქესი. მსაზღვრელი ფორმალურად მუდამ იმ ბრუნვასა და რიცხვშია, რომელშიც არის საზღვრული, მიუხედავად იმისა, ბრუნვის ან რიცხვის ნიშანი მატერიალურად იგივე ექნება მსაზღვრელს, რაც საზღვრულს, თუ საერთოდ არ ექნება ან სულაც სხვა ნიშანი ექნება. არ ვმსჯელობთ სქესზე, რადგან სახელებს ქართულ ენაში ეს კატეგორია არ ახასიათებს.

აპრიორული მიმართებები, რომელთაც ზემოთ შევხებით, გენეტიკურად არის ჩადებული მსაზღვრელის საზღვრულთან ურთიერთობაში, რათა თვისება არ დასცილდეს მის მატარებელს, ე. ი. არ მოხდეს მსაზღვრელის განკუთვნება იმ საზღვრულისთვის, რომლისთვისაც ის არ იყო ნაგარაუდები, მაგალითად, თუ მსაზღვრელი **მალაღი** წინადადებაში მოხვდება ორ სუბსტანტივს შორის (ანუ პოტენციურ საზღვრულებს შორის), როგორცაა, მაგალითად, გოგო და ბიჭი, იგი აღმოჩნდება სადავო პოზიციაში, რადგან ამ მსაზღვრელს („მალაღი“) შეუძლია სინტაქსური კავშირის დამყარება (ანუ სინტაგმის შექმნა) როგორც მარცხნივ, ისე მარჯვნივ მდგომ სუბსტანტივთან: „გოგო მალაღ ბიჭს ეძახის“ (1) და „გოგომ მალაღმა ბიჭს დაუძახა“ (2). მეორე წინადადება თავისი წყობით შედარებით იშვიათია, მაგრამ სრულიად კანონიერია (გავიხსენოთ ა. ყაზბეგის ლექსი: „გოგომ ლამაზმა, მცინარმა წულები შემიკერა“). აქედან ამოსვლით შეიძლება ორი წინადადება მივიღოთ: „გოგომ ლამაზმა... წულები შემიკერა“ (3) და „გოგომ ლამაზი... წულები შემიკერა“ (4).

განსხვავება, ერთი მხრით, პირველსა და, მეორე მხრით, მეორე, მესამე და მეოთხე წინადადებას შორის ის არის, რომ მსაზღვრელი პირველ წინადადებაში ბრუნვის მატერიალური ნიშნის გარეშეა წარმოდგენილი, დანარჩენ სამ წინადადებაში (მე-2, მე-3, მე-4) კი ბრუნვის ნიშნები მატერიალურად შენარჩუნებულია.

დგება კითხვა: სინტაქსური თვალსაზრისით რა განსხვავებაა მსაზღვრელისა და საზღვრულის ურთიერთობაში პირველ და დანარჩენ წინადადებაებს შორის?

კითხვაზე სწორი პასუხის გაცემისთვის გასათვალისწინებელია, რომ არსებობს არასადავო პოზიცია, **როცა მსაზღვრელი განეკუთვნება მხოლოდ ერთ კონკრეტულ საზღვრულს**. ასეთი იყო და არის პოზიცია წინადადების დასაწყისში საზღვრულის წინ: „**მალაღი გოგო** ბიჭს ეძახის“ (5). ამ პოზიციაში მსაზღვრელი მხოლოდ მომდევნო საზღვრულს განეკუთვნება. ეს ბუნებრივია, რადგან მსაზღვრელს წინ (მარცხნივ) სხვა სუბსტანტივი (პოტენციური საზღვრული) არ უძღვის; მომდევნო საზღვრულსაც ვერ გადაახტება, რომ ამ გზით წინადადების შიგნით სხვა სუბსტანტივის მსაზღვრელობა შეძლოს. სადავო აღარა რჩება რა: ამ პოზიციაში მსაზღვრელი მიჯაჭვულია მომდევნო საზღვრულზე; ასეთ მსაზღვრელს, რომელიც კონკრეტულ საზღვრულზე პოზიციურად არის მიმაგრებული, როგორც ზემოთ ვთქვით, ვუწოდებთ **ბლოკირებულ მსაზღვრელს**.

მსაზღვრელის ბლოკირების სხვადასხვა გზები არსებობს. ერთი ის არის,

რომელზეც ზემოთ ვთქვით — პრეპოზიციური ატრიბუტული მსაზღვრელი წინადადების დასაწყისში. ამ პოზიციაში ჩამოყალიბდა ურთიერთობა, რომელიც მსაზღვრელ-საზღვრულთან მოქმედებს სხვა პოზიციაშიც (იხ. ქვემოთ).

ენაში არსებობს კიდევ **სუბსტანტიური მსაზღვრელი**, რომელიც ახალ ქართულში დელიმიტაციური -ა სუფიქსით პოსტპოზიციაშიც ბლოკირებული გახდა მის წინ (მარცხნივ) მდგომი საზღვრულის მიერ. ძველ ქართულში ეს მსაზღვრელი ბრუნვის ნიშნის გარეშე არაბლოკირებული იყო, ე. ი. შეიძლებოდა გამხდარიყო როგორც წინ მდგომი სუბსტანტივის მსაზღვრელი, ისე მომდევნო სუბსტანტივისა. პირობით ავიღოთ ასეთი წინადადება „წიგნი მეზობლისა ნათესავს მივეც“ (6). „მეზობლისა“ ამ გარემოცვაში შეიძლება მივიჩნიოთ (ა) „წიგნი“ სუბსტანტივის მსაზღვრელად ან (ბ) „ნათესავსა“ სუბსტანტივის მსაზღვრელად. გაუგებრობის ასაცილებლად ძველი ქართული ასეთ მსაზღვრელს ბრუნვის ნიშნით უთანხმებდა იმ სუბსტანტივს, რომლის მსაზღვრელადაც მიიჩნეოდა მას: (ა) „წიგნი მეზობლისა და ნათესავსა მივეც“ (6ა) და (ბ) წიგნი მეზობლისა და ნათესავსა მივეც“ (6ბ). გაუგებრობა გამორიცხული იყო.

ახალ ქართულში, ძველი ქართულისგან განსხვავებით, -ა **სუფიქსი დელიმიტაციურ ელემენტად იქცა**, ჩაკეტა კონსტრუქცია და ასეთი მსაზღვრელი მხოლოდ წინ (მარცხნივ) მდგომ სუბსტანტივს განეკუთვნება: „წიგნი მეზობლისა / ნათესავს მივეც“ (7). ახალ ქართულში ბუნებრივია „წიგნი მეზობლისა“, მიუღებელია „მეზობლისა ნათესავს“ სინტაგმა (მაგალითად, მიუღებელია „მეზობლისა ნათესავს ველოდები“, კანონიერია „მეზობლის ნათესავს ველოდები“).

ნათლად გამოჩნდა, რომ მსაზღვრელის ბლოკირება იწვევს მის გადასვლას ნულოვან დაბოლოებაზე, რომლის ფუნქცია განისაზღვრება საზღვრულის ბრუნვის ნიშნის ფუნქციით. მსაზღვრელის მიჯაჭვამ კონკრეტულ საზღვრულზე ენას მისცა ამ ეკონომიის საშუალება.

თუ ძველ ქართულში პრეპოზიციური ატრიბუტული და პოსტპოზიციური სუბსტანტიური მსაზღვრელი მატერიალურად უთუოდ უნდა შესთანხმებოდა საზღვრულს, ახალ ქართულში ბლოკირების საფუძველზე ამ მსაზღვრელებს ყველა ბრუნვაში შეუძლიათ ნულოვანი ალომორფით ფუნქციონირება:

ძველი ქართული			ახალი ქართული	
სახ.	მცირე-მ	ტვრთ-ი	მცირე-∅	ტვირთ-ი
მოთხ.	მცირე-მან	ტვრთ-მან	მცირე-∅	ტვირთ-მა
მიც.	მცირე-სა	ტვრთ-სა	მცირე-∅	ტვირთ-ს
ნათ.	მცირ-ისა	ტვრთ-ისა	მცირე-∅	ტვირთ-ის
მოქ.	მცირ-ითა	ტვრთ-ითა	მცირე-∅	ტვირთ-ით
ვით.	მცირე-დ	ტვრთ-ად	მცირე-∅	ტვირთ-ად

ძველი ქართული			ახალი ქართული	
სახ.	ძე-მ	კაცისა-მ	ძე-Ø	კაცისა-Ø
მოთხ.	ძე-მან	კაცისა-მან	ძე-მ	კაცისა-Ø
მიც.	ძე-სა	კაცისა-სა	ძე-ს	კაცისა-Ø
ნათ.	ძ-ისა	კაცისა-მსა	ძ-ის	კაცისა-Ø
მოქ.	ძ-ითა	კაცისა-მთა	ძ-ით	კაცისა-Ø
ვით.	ძე-დ	კაცისა-(დ)	ძე-დ	კაცისა-Ø

ახალ ქართულში სუბსტანტიურ მსაზღვრელიან სახელთა ბრუნებაში ჯერ კიდევ მოქმედებს ძველი ქართული წესი მსაზღვრელის გაფორმებაში და ნორმადაც ის არის მიჩნეული: ძე-მ კაცისა-მ (შდრ. ძვ. ქართ. ძე-მან კაცისა-მან), ძე-ს კაცისა-ს (შდრ. ძვ. ქართ. ძე-სა კაცისა-სა)... მაგრამ ახალ ქართულს ამ წესით ბრუნებაში **ვეღარ ეწარმოება** ნათესაობით და მოქმედებით ბრუნვათა სუბსტანტიურმსაზღვრელიანი ფორმები, ფარდი ძველი ძისა კაცისა-მსა და ძითა კაცისა-მთა სინტაგმებისა.

ნულოვანლომორფიანმა პოსტპოზიციურმა სუბსტანტიურმა მსაზღვრელმა აღნიშნული ნაკლი გამოასწორა, დღეს ბუნებრივია ასეთი წინადადებები: „ძისა კაცისა გვაქვს ჩვენ იმედი“ (8) და „ძითა კაცისა ვამაყოფთ ყველა“ (9).

უნდა ითქვას, რომ სუბსტანტიურმსაზღვრელიან სინტაგმებში უკვე ძველი ქართული იყენებდა ნულოვან ალომორფებს.

უძველესი (ძველქართულამდელი) სახეობა ამ ტიპის მსაზღვრელისა ძველ ქართულში სპორადულად ჯერ კიდევ შემორჩენილია, მაგ.:

სახ.	კაცისა-მ	ძე-მ
მოთხ.	კაცისა-მან	ძე-მან
მიც.	კაცისა-სა	ძე-სა
ნათ.	კაცისა-მსა	ძ-ისა
მოქ.	კაცისა-მთა	ძ-ითა
ვით.	კაცისა-(დ)	ძე-დ

ბლოკირებული სუბსტანტიური მსაზღვრელი ძველ ქართულში ძირითადად უკვე ნულოვანი დაბოლოებებით არის წარმოდგენილი:

სახ.	კაცისა-Ø	ძე-მ
მოთხ.	კაცისა-Ø	ძე-მან
მიც.	კაცისა-Ø	ძე-სა
ნათ.	კაცისა-Ø	ძ-ისა
მოქ.	კაცისა-Ø	ძ-ითა
ვით.	კაცისა-Ø	ძე-დ

ბლოკირებული სუბსტანტიური მსაზღვრელის სწორედ ამ ტიპის ბრუნება გახდა ამოსავალი შემდგომ ყველა ტიპის ბლოკირებულ მსაზღვრელთათვის.

რაც შეეხება პოსტპოზიციურ სუბსტანტიურ მსაზღვრელს, როგორც ზემოთ ითქვა, მატერიალური გაფორმების თვალსაზრისით დიდი განსხვავებაა ძველ ქართულსა და ახალ ქართულს შორის.

ძველ ქართულს არა ჰქონდა დელიმიტაციის -ა სუფიქსი, ამიტომ ამ მოდელს ვერ იყენებდა პოსტპოზიციურ სუბსტანტიურმსაზღვრელიან სინტაგმაში, ახალ ქართულში კი ის ფართოდ არის გავრცელებული: გარდა ფორმაცვალებადი სიტყვებისა, ფორმაუცვლელი მეტყველების ნაწილებთანაც ვხვდებით, ასე მაგალითად: ბუნებრივია სინტაგმები: „გუშინ დაწერა“ და „გუშინაწერა“, მაგრამ დაუშვებელია „გუშინა დაწერა“, რადგან ზმნისწინიც, დასაწყისი ზმნური ფორმებისა, დელიმიტაციური ელემენტია და თავის წინ ვერ აიტანს მეორე სასაზღვრო ელემენტს (-ა სუფიქსს); ასევე ბუნებრივია „არ დაწერს“, დაუშვებელია „არა დაწერს“ და სხვ.

რაც შეეხება ატრიბუტული მსაზღვრელისა და საზღვრულის შეთანხმებას რიცხვში, აქაც ქართული ენა -**თ(ა)** სუფიქსიან სინტაგმებში ორმხრივ ნიშანდებულ ურთიერთობიდან გადავიდა ცალმხრივზე პრეპოზიციური მსაზღვრელის ბლოკირების შედეგად: ძველ ქართულში გვქონდა „დიდთა საქმეთა“, არ შეიძლებოდა დიდ საქმეთა“, რაც ახალ ქართულში ბუნებრივია.

მსაზღვრელის ბლოკირება ამ შემთხვევაშიც დაიწყო წინადადების დასაწყისში, სადაც საზღვრულის წინ (მარცხნივ) მდგომი მსაზღვრელი მიჯაჭვულია მომდევნო ერთადერთ საზღვრულზე და ამიტომ შეუძლია გადავიდეს ბრუნვისა და რიცხვის ნულოვან ვარიანტებზე. ამანვე შეაპირობა ნულოვანდაბოლოებიანი მსაზღვრელი წინადადების შიგნითაც, როდესაც ის ექცევა ორ პოტენციურ საზღვრულს შორის. ამ შემთხვევაშიც მსაზღვრელი მხოლოდ მომდევნო საზღვრულს განეკუთვნება, მაგ.: „ცხოველთა დიდ მეგობართ უპირველესად ბავშვები წარმოადგენენ“. „ცხოველთა“ ნათესაობით ბრუნვაშია, თუ მსაზღვრელი მას დაუკავშირდება, მივიღებთ „ცხოველთა დიდთა მეგობართ უპირველესად ბავშვები წარმოადგენენ“. ახალ ქართულში „დიდთა მეგობართ“ მიცემით ბრუნვაში მხოლოდ ძველი ქართული სტილის შენარჩუნების მცდელობისას თუ მიმართავენ, უმჯობესი იქნება დღეს „ცხოველთა დიდ მეგობრებს უპირველესად ბავშვები წარმოადგენენ“. მრავლობითობის -**ებ** სუფიქსიან სუბსტანტივთან ძველ ქართულშიც უმეტესად ცალმხრივი ნიშანდებით ხდებოდა რიცხვში შეთანხმება (დიდი მეგობრები, დიდსა მეგობრებსა... მეგობრები დიდი, მეგობრებსა დიდსა და ა. შ.).

*
*   *   *

აქვე შევეხებით ერთი და იმავე აქტანტის განსხვავებულ ნიშანდებას სამპირიან ზმნებში, რომელთაც პირცვალებადი დამატების გვერდით მეორე დამატება უთუოდ პირუცვლელი აქვთ. ასეთ ზმნებში **ბლოკირებულია პირუცვლელი დამატება**, ზმნაში მისი არც პირი აღინიშნება და არც რიცხვი, გადაყვანილია ნულოვან ალომორფებზე — ადგილი აქვს ცალმხრივ ნიშანდებას: პირი და რიცხვი თვით აქტანტს გამოეხატება.

სამპირიან ზმნებში თუ პირცვალებადია ირიბი დამატება, პირუცვლელია პირდაპირი დამატება და, პირიქით, პირცვალებადი პირდაპირი დამატების გვერდით პირუცვლელია ირიბი დამატება.

პირუცვლელია პირდაპირი დამატება

I	შემწირა მან მე ის	შეგვწირა მან ჩვენ ის
II	შეგწირა მან შენ ის	შეგწირათ მან თქვენ ის
III	შესწირა მან მას ის	შესწირა(თ) მან მათ ის
	შემწირე მე შენ ის	შეგწირე შენ მე ის

წყვეტილის ამ მიკროპარადიგმაში პირცვალებადია ირიბი ობიექტი, ზმნაში მხოლოდ მისი პირი და რიცხვია გამოხატული, პირდაპირი ობიექტი („ის“) ყველგან უნიშნა პირის მიხედვით, მას არც რიცხვი გამოეხატება: „**ის**“ რომ **ისინი** მრავლობითის ფორმით შევცვალოთ, პარადიგმის ფორმები უცვლელი დარჩება (შემწირა მან მე **ისინი**, შეგწირა მან შენ **ისინი** და სხვ.).

გითარება ანალოგიური იქნება, თუ დამატებებს როლებს შევუცვლით: პირუცვლელი იქნება ირიბი დამატება, პირდაპირი დამატება კი — პირცვალებადი.

პირუცვლელია ირიბი დამატება

I	შემწირა მე მას	შეგვწირა ჩვენ მას
II	შეგწირა შენ მას	შეგწირათ თქვენ მას
III	შესწირა ის მას	შესწირა(თ) ისინი მას
I	შემწირე შენ მე მას ,	შეგწირე მე შენ მას
II	შემწირე შენ მე მათ ,	შეგწირე მე შენ მათ
I	შემწირა მე მათ	
II	შეგწირა შენ მათ	
III	შესწირა ის მათ	

შეწირვა ზმნის აქ წარმოდგენილ ფორმებში პირუცველ ირიბ დამატებას პირი და რიცხვი არ გამოეხატება. აქ საკმარისია ნულოვანი ალომორფები; ამ ორი კატეგორიის ნიშანდებას თვით ირიბი დამატება ახორციელებს პირის ნაცვალსახელებით ან სუბსტანტივებით.

მაშასადამე, ერთსა და იმავე დამატებას (ირიბს ან პირდაპირს) განსხვავებული ნიშანდება აქვს სრულ პარადიგმაში¹: მათი პირი და რიცხვი ხან მატერიალურად არის წარმოდგენილი ზმნის ფორმებში, ხან — ნულოვანი ალომორფებით. როცა სხვა აქტანტებთან ზოგ კომბინაციაში პირი და რიცხვი არ გამოეხატება რომელიმე დამატებას (მაგალითად, არ შეიძლება: **შემწირათ მე მათ**, **შეგწირათ** შენ **მათ**, **შემწირათ მე ისინი**, **შეგწირათ** შენ **ისინი** და სხვ.), რა თქმა უნდა, მას შემასმენელთან მირთულად ვერ გამოვაცხადებთ, რადგან, ჯერ ერთი, საქმე გვაქვს ფორმაცვალად სიტყვასთან და, მეორეც, რაც არანაკლებ მნიშვნელოვანია, ამ აქტანტს იმავე პარადიგმის სხვა კომბინაციებში პირის ნიშანიც აქვს და რიცხვისაც, მაშასადამე, საქმე გვაქვს არა უნიშნობასთან, არამედ ნულოვან ალომორფებთან.

ნულოვანი ალომორფები ახასიათებს ბლოკირებულ პირმიმართ დამატებებს. მათი ურთიერთობა შემასმენელთან ისე უნდა აღიწეროს, როგორც პირცვალეზადი და რიცხვცვალეზადი აქტანტებისა².

ძველი ქართულის II სერიის ფორმებში სამპირიანი ზმნის პირუცველი აქტანტი **-ნ** სუფიქსიან მრავლობითში რიცხვის ნიშანს იჩენდა ზმნაში („მე შენ შეგწირენ იგინი“; „ჩუენ შენ შეგწირენით იგინი“...). თანამედროვე ქართულში რიცხვში შეთანხმება აღარ ხდება: „მე შენ შეგწირე ისინი“ (არ შეიძლება „მე შენ შეგწირეთ ისინი“). ეს ცვლილება კანონზომიერი ჩანს — ბლოკირებულ აქტანტს არა სჭირდება პირისა და რიცხვის ნიშნები. ეს ნიშნები ცალმხრივ არის წარმოდგენილი თვით აქტანტის ფორმით: „მე შენ შეგწირე ისინი“. „ისინი“³ „შეგწირე“ ზმნის პარადიგმის პირუცველი აქტანტია პირცვალეზადი ირიბის გვერდით და რიცხვიც წინასწარ განსაზღვრულია სრული პარადიგმის განსაზღვრულ ნაწილში: ამ ნაწილში პირისა და რიცხვის მიხედვით იცვლებიან მხოლოდ **S** და **O^{ind}**, უცვლელია მხოლოდ **O^{dp}**.

ქვემოთ წარმოვადგენთ ცხრილებს ძველი და ახალი ქართული ფორმათა პარალელური ჩვენების მიზნით (იხ. 211-ე და 212-ე გვერდები).

¹ სრულია პარადიგმა, რომელშიც ესა თუ ის კონკრეტული ზმნა წარმოდგენილი იქნება მისი პირმიმართი აქტანტების ყველა შესაძლო კომბინაციით ყველა მწკრივში.

² არის კომბინაციები, სადაც ქვემდებარის პირიც არასოდეს ყოფილა ნიშანდებული ქართულ ენაში. ესაა კომბინაციები **S₁O₂** (გხატავ), **S₂O₁** (მხატავ), **S₁P₂O₂** და სხვ.

³ „ისინი“ აქტანტის ადგილზე ნებისმიერი კონკრეტული სუბსტანტივი ჩაჯდება საჭიროების მიხედვით (მეგობრები, თასები, დღეები და სხვ.).

პირ- და რიცხვუცვლელობა ირიბი დამატება

O^d	1	2	3	1 ^P	2 ^P	3 ^P
ძვ. ქართ. 1	შევსწირე	შეგწირე	შევსწირე		შეგწირენ	შევსწირენ
ახ. ქართ. 1	შევსწირეთ	შეგწირეთ	შევსწირეთ		შეგწირეთ	შევსწირეთ
ძვ. ქართ. 2	შემწირე	შესწირე	შესწირე	შეგუწირენ		შესწირენ
ახ. ქართ. 2	შემწირეთ	შესწირეთ	შესწირეთ	შეგვწირეთ		შესწირეთ
ძვ. ქართ. 3	შემწირა	შეგწირა	შესწირა	შეგუწირნა	შეგწირნა	შესწირნა
ახ. ქართ. 3	შემწირათ	შეგწირათ	შესწირათ	შეგვწირათ	შეგწირათ	შესწირათ
ძვ. ქართ. 1 ^P		შეგწირეთ	შევსწირეთ	შევსწირენით	შეგწირენით	შევსწირენით
ახ. ქართ. 1 ^P		შეგწირეთ	შევსწირეთ	შევსწირეთ	შეგწირეთ	შევსწირეთ
ძვ. ქართ. 2 ^P	შემწირეთ		შესწირეთ	შეგუწირენით	შესწირენით	შესწირენით
ახ. ქართ. 2 ^P	შემწირეთ		შესწირეთ	შეგვწირეთ	შესწირეთ	შესწირეთ
ძვ. ქართ. 3 ^P	შემწირეს	შეგწირეს	შესწირეს	შეგუწირნეს	შეგწირნეს	შესწირნეს
ახ. ქართ. 3 ^P	შემწირეს	შეგწირეს	შესწირეს	შეგვწირეს	შეგწირეს	შესწირეს

O_3^{indp}
(მათ)

რადგან სამივე პირის ნიშანი არასოდეს ყოფილა მატერიალურად ერთდროულად წარმოდგენილი, პირუცვლელი აქტანტის მორფოსინტაქსური ნული გენეტიკურ მახასიათებლად უნდა მივიჩნიოთ: ამას თვით პირუცვლელი აქტანტის (O_3^{indp}) პირისა და რიცხვის მიხედვით უცვლელი ფორმა (ანუ სუბსტანტივი ან ნაცვალსახელი მიცემით ბრუნვასა და მრავლობით რიცხვში) განაპირობებდა.

ანალოგიური ვითარება გვექნება მაშინაც, თუ O_3^{indp} -ს ცხრილში ჩავანაცვლებთ O_3^{dp} -ით, ხოლო ირიბ დამატებას (O^{ind}) შევტანთ ცხრილის შიგნით: პირუცვლელი აქტანტის (პირდაპირი დამატების) პირსა და რიცხვს მატერიალური ნიშნები გაუქრება ახალ ქართულში, პირის ნიშანი არც ძველ ქართულში ჰქონდა, სამაგიეროდ პირისა და რიცხვის მიხედვით ნიშანდებული გახდება პირცვალეზადი ირიბი დამატება (იხ. 212-ე გვ.).

პირ- და რიცხვუცვლელობა პირდაპირი დამატება

$S \backslash O^{indp}$	1	2	3	1 ^P	2 ^P	3 ^P
ძვ. ქართ. 1	შევსწირენ	შეგწირენ	შევსწირენ		შეგწირენ	შევსწირენ
ახ. ქართ. 1	შევსწირე	შეგწირე	შევსწირე		შეგწირეთ	შევსწირე
ძვ. ქართ. 2	შემწირენ	შესწირენ	შესწირენ	შეგუწირენ		შესწირენ
ახ. ქართ. 2	შემწირე	შესწირე	შესწირე	შეგვწირე		შესწირე
ძვ. ქართ. 3	შემწირნა	შესწირნა	შესწირნა	შეგუწირნა	შეგწირნა	შესწირნა
ახ. ქართ. 3	შემწირა	შესწირა	შესწირა	შეგვწირა	შეგწირათ	შესწირა
ძვ. ქართ. 1 ^P		შეგწირენით	შევსწირენით	შეგსწირენით	შეგწირენით	შევსწირენით
ახ. ქართ. 1 ^P		შეგწირეთ	შევსწირეთ	შეგსწირეთ	შეგწირეთ	შესწირეთ
ძვ. ქართ. 2 ^P	შემწირენით		შესწირენით	შეგუწირენით	შესწირენით	შესწირენით
ახ. ქართ. 2 ^P	შემწირეთ		შესწირეთ	შეგვწირეთ	შესწირეთ	შესწირეთ
ძვ. ქართ. 3 ^P	შემწირნეს	შესწირნეს	შესწირნეს	შეგუწირნეს	შეგწირნეს	შესწირნეს
ახ. ქართ. 3 ^P	შემწირეს	შესწირეს	შესწირეს	შეგვწირეს	შეგწირეს	შესწირეს

O_3^{dp}
(იგინი)

ამ პარადიგმაში ძველი ქართულის წყვეტილის მწკრივის ყველა ფორმაში O_3^{dp} („იგინი“) წარმოდგენილია მრავლობითი რიცხვის {-ენ} სუფიქსით (/ენ/ და /-ნ/ ალომორფებით, შესაბამისად პოზიციისა), ახალ ქართულში კი O_3^{dp} -ის არც მრავლობითი რიცხვია მატერიალურად გამოხატული და არც პირის ნიშანი, ასე რომ, დღეს წარმოდგენილი ცხრილის O_3^{dp} -ს თუ შევცვლით O_3^d -ით, ახალი ქართულის ცხრილში არაფერი შეიცვლება. ძველი ქართულის ფორმათა ასეთი ცვლილება ახალში ბუნებრივია, როცა წინადადებაში O_3^d აქტანტი თვითონ არის საკუთარი პირისა და რიცხვის გამომხატველი და არ საჭიროებს ზმნაში ნიშანდებს მატერიალურად.

შეიძლება დავასკვნათ: ენა წინადადებაში ეძებს მის წევრთა ურთიერთობის უმარტივეს ფორმებს. ერთ-ერთი გზა ამისა არის **სინტაგმის რომელიმე წევრის ბლოკირება**, ანუ მიმაგრება მეორე წევრზე სპეციალური მაწარმოებლის გარეშე: (1) მსაზღვრელისა და საზღვრულის ურთიერთობა გრამატიკულ დონეზე იგივე დარჩა, მაგრამ საგრძნობლად შეიცვალა გრამატიკული ურთიერთობის გამოხატულების პლანი: მსაზღვრელის ბრუნვასა და რიცხვში ფლექსიურად სრულად გაფორმებული ისტორიული სახეობა დღეს ბრუნვისა და რიცხვის კატეგორიების მატერიალური ნიშნების გარეშე იხმარება: **მცირემან** ტვრთმან > **მცირე-Ø** ტვრთმა; **კაცისამან** ძემან > **კაცის-Ø** ძემ; **დიდთა** საქმეთა > **დიდ- Ø** საქმეთა...).

მიზეზი გამარტივებული ფორმალური ურთიერთობისა არის მსაზღვრელის ბლოკირება — მიმაგრება კონკრეტულ საზღვრულზე. ფლექსიურ ელემენტთა გრამატიკული ურთიერთობის ეს სახე აღინიშნება ნულოვანი ალომორფებით.

(2) ანალოგიური ხდება სამპირიანი ზმნისა და პირუცველი აქტანტის, პირდაპირი ან ირიბი ობიექტის, ურთიერთობაში: **პირუცველი აქტანტი მხოლოდ მესამე პირში დგას და რიცხვიც უცვლელია** (ან მხოლოდითია, ან მრავლობითი), რაც იმ სუბსტანტივის ფორმით გამოიხატება, რომელიც პირუცველ აქტანტს ახორციელებს (მე შემწირა **მას**, შენ შეგწირა **მას**, ის შესწირა **მას**... მე შემწირა **იგი**, შენ შეგწირა **იგი**, მას შესწირა **იგი**...). ზმნას ამ აქტანტთან კავშირისთვის აღარ სჭირდება მისი არც პირის და არც რიცხვის მატერიალურად გამოხატვა: აქტანტის კავშირი ზმნასთან ბლოკირებულია, ე. ი. ბლოკირებული აქტანტის პირი და რიცხვი ფლექსიურ მაწარმოებელთა გარეშე, **თვით აქტანტით, სუბსტანტივის ერთადერთი ფორმით** არის რეალიზებული წინადადებაში.

ასეთ ვითარებაში ნათელია, ძველი ქართულის სამპირიანი ზმნებში სიმრავლის ნიშნით გამოხატულმა პირუცველმა აქტანტმა (მე შემწირა **ივინი**, შენ შეგწირა **ივინი**, მას შესწირა **ივინი**...) რატომ დაკარგა ეს თვისება (სიმრავლის გამოხატვის უნარი) ახალ ქართულში (მე შემწირა **იხინი**, შენ შეგწირა **იხინი**, მას შესწირა **იხინი**... არ შეიძლება „მე შემწირათ **იხინი** და სხვ.“).

ნულოვანი ალომორფების დაშვება აუცილებელია, რადგან იხინი წარმოადგენენ მატერიალურად რეალიზებულ მორფმათა ვარიანტებს სიტყვათა განსაზღვრულ წყობასა და განსაზღვრულ ურთიერთობაში და ატარებენ იმავე მნიშვნელობას, რასაც მათი მატერიალური ვარიანტები.

TEDO UTURGAIDZE

Transition of Reciprocal Marked Connections into One-Sided Connection

S u m m a r y

Diachronic systems of determining and determined members manifest regular transition two-sided marked connection into one-sided one: the Old Georgian attributive member formally followed a determined word, i.e. in all cases and in both numbers it had the same ending as a determined word, though the position of an attribute. In the New Georgian an attributive adjunct in front of determined according to cases and number in paradigm declension is presented through zero allomorphs. The same happened to substantive attributes in the Old Georgian before determined members. In the New Georgian this is the only form of their connection in the same position. In the New Georgian, differently from Old Georgian, such forms of connection was similar for postpositional substantive attribute.

The reason of all zero allomorphs in the end of an attribute in the Old Georgian and New Georgian is its blocking by determined words, i. e. adding of an attribute to a concrete substantive without case endings or plural suffixes which is conditioned by position of an attribute or demarcative elements at the end of it.